

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Otto Eissfeldt, Einleitung in des Alte Testament. Dritte neubearbeitete Auflage. J. C. Mohr (P. Siebeck). Tübingen 1964. XVI+1129.

Ευχαριστως αναγγέλλομεν ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς «Θεολογίας» καὶ τὴν ἐντὸς 8 ἐτῶν ἀπὸ τῆς β' ἐκδόσεως τῆς μνημειώδους Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π. Διαθήκην τοῦ κορυφαίου τῶν Γερμανῶν, ἀν μὴ καὶ ἀπάντων τῶν συγχρόνων ἡμῖν παλαιοδιαθηκολόγων, ὁμοτίμου καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Χάλλης κ. Ο. Eissfeldt, * δημοσίευσιν καὶ γ' ἐκδόσεως ἐπισημειωμένης κατὰ 175 ὄλας σελίδας. Τὴν δὲ χαρὰν ἡμῶν ἐπαυξάνει, ἐκτὸς τῆς πολλαχῶς σημαντικῆς ἐπαυξήσεως καὶ τῆς β' ἐκδόσεως, καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰχομεν ἀναγγεῖλαι ἤδη τὴν α' ἐκδοσιν ἐν τῇ «Ἐπετηρίδι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς» ἡμῶν τοῦ ἔτους 1936. Ἡδὴ ἡ α' ἐκδοσις διὰ τῆς διακρινούσης τὸν συγγραφέα ἐμβριθείας, ῥηξικελεύθου ἐρεῦνης, μεθοδικότητος καὶ νηφαλιότητος τῆς κρίσεως ἀπετέλει σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ὅλης ἐπιστήμης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Σπουδαιότερον δὲ σταθμὸν ἀπέτελεσε καὶ ἡ β' ἐκδοσις πληρέστατα ἐνημερωμένη καὶ ἐπισημειωμένη κατὰ 200 ὄλας σελίδας ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν α' ἐκδοσιν. Ἡ κατὰ 175 σελίδας ἐπαύξησις τῆς μετὰ χεῖρας γ' ἐκδόσεως, ὀφειλομένη ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἐντὸς μιᾶς ὀκταετίας σημαντικὴν πληθυσίαν τοῦ ὕλικου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν μεθόδων ἐργασίας, παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ πέντε μέρη τοῦ ἔργου, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸ I, ἔνθα ἐξετάζεται ἡ προφιλολογικὴ βαθμὶς τῆς ἑβραϊκῆς γραμματείας (σ. 10-170), εἰς τὸ IV, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κανόνος καὶ τῶν ἀποκρύφων (σ. 758-906), καὶ εἰς τὸ V μέρος, ἔνθα ἐρευνᾶται ἡτε προῖστορία καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κειμένου. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἔρευναν τοῦ ὕλικου τοῦ I μέρους ἐπέχυσεν ἱκανὸν φῶς ἡ μελέτη τῶν ἐν ταῖς γειτονικαῖς πρὸς τὸν Ἰσραὴλ χώρας ἀνευρεθέντων ἀρχαιολογικῶν μνημείων. Ἡ δὲ ἔρευνα τοῦ ὕλικου τοῦ IV μέρους καὶ δὴ κυρίως τῶν ἀποκρύφων καὶ ψευδεπιγράφων διεφωτίσθη διὰ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τῶν νέων εὐρημάτων τοῦ Κουμράν καὶ τῆς συστηματικωτέρας μελέτης αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐν τῷ V μέρει ἐκτιθεμένη ἱστορία τοῦ κειμένου διαφωτίζεται μάλιστα διὰ τῶν νεωστὶ εὐρεθέντων ταρχνομικῶν κειμένων. «Ὅμως καὶ τῶν δύο ἄλλων μερῶν (II καὶ III) ἡ ἔρευνα ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐν τῷ μεταξύ γενομένων φιλολογικῶν κριτικῶν παρατηρήσεων, μάλιστα δ' ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Πεντατεύχου καὶ τῷ Ἡσαΐα. Ἀπασαί αἱ ἐν τῷ μεταξύ γενόμεναι ἀρχαιολογικαὶ καὶ φιλολογικαὶ ἔρευναι συντέλεσαν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ εἰς τὴν ἐνίστασιν τῆς ἐπιφυλακτικότητος καὶ τῆς καθ' ὅλου εἰπεῖν νηφαλιότητος εἰς τὰς κρίσεις, ἀρετῶν, αἵτινες διέκριναν ἤδη τὴν α' ἐκδοσιν τῆς Εἰσαγωγῆς ταύτης, ἔνθα ὁ σοφὸς συγγραφεύς, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐπομέναις ἐκδόσεσι, καίπερ μὴ ἐννοῶν νὰ ἀποστῇ τῆς γραμμῆς τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς, προσπαθεῖ, ὡς οἶόν τε, νὰ ἀμβλύνη τὰς ἀκρότητας αὐτῆς, ἐκδηλῶν ἐπανειλημμένως τὸν πρὸς τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν σχετικὸν σεβασμὸν του. Ἀξιωματικῆς δὲ τυγχάνει καὶ ἡ ἐνημερότης αὐτοῦ περὶ τὴν παλαιοδιαθηκικὴν κίνησιν οὐχὶ μόνον τῆς προτεσταντικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας. Καθ' ὅλου εἰπεῖν θὰ ἠδύνατό τις, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, νὰ καλοτυχήσῃ τὴν Θεολογοῦσαν νεολαίαν τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, διότι τῇ βοήθειᾳ ἀφ' ἐνὸς τῆς μνημειώδους ταύτης Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π.Δ. καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐπίσης μνημειωδῶν συγγραμμάτων τῆς Θεολογίας τῆς Π. Διαθήκης τῶν

* Ταύτην εἰχομεν ἀναγγεῖλαι ἐν τῷ α' τεύχει τῆς Θεολογίας τοῦ 1957.

κ. κ. Eichrodtg καὶ von Rad προφυλάσσονται ἀπὸ τὰς ἀκρότητας τῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς κριτικῆς τῆς σχολῆς τοῦ Wellhausen καὶ ἐνισχύονται εἰς τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν παράδοσιν ἐν τῇ λίαν ἀκανθώδει ἐπιστήμῃ τῆς Π. Δ., ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐνισχυομένας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς Κ. Δ. ἄγαν νεωτεριστικὰς τάσεις. Πολύτιμος εἶναι καὶ ἡ ἀρκούντως ἐκτεταμένη § 126 τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου, ἔνθα παρατίθεται συστηματικῶς συντεταγμένως συμπληρωματικὸς βιβλιογραφικὸς κατάλογος βοηθημάτων (Literaturnachträge (σελ. 481-1038), μεθ' ὃν ἐπακολουθεῖ πίναξ τῶν ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ χρησιμοποιομένων βιβλίων τῆς Π. Δ., κανονικῶν τε καὶ ἀποκρύφων, ὡς καὶ πατερικῶν χωρίων (1033-1076), ἔτι δὲ καὶ πίναξ ὀνομάτων τῶν συγγραφέων (σ. 1077-1133) καὶ διορθώσεων παροραμάτων (σ. 1126-1129). Πιστεύομεν, ὅτι καὶ ἡ νέα αὕτη ἔκδοσις, ἀποτελοῦσα οἰονεὶ πανδέκτην τῆς ἐπιστήμης τῆς Π. Διαθήκης, δὲν θὰ βραδύνη νὰ ἐξαντληθῇ καὶ εὐχόμεθα, ὅπως ὁ συγγραφεὺς τῆς εὐτυχῆσῃ νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ νέαν ἔκδοσιν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Werner Jaeger, Das frühe Christentum und die Griechische Bildung. Walter de Gruyter und Co. Berlin 1963. Seiten 127.

Τὸ κύκνειον τοῦτο ἄσμα τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ φιλόλογου, ἀρχηγοῦ τοῦ λεγομένου τρίτου ἀνθρωπισμοῦ, ἐκδοθὲν μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του (19.10.1961) ἀγγλιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον Early Christianity and Greek Paideia, περιέχει παραδόσεις αὐτοῦ γενομένας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Harvard, ἀποτελοῦσας δὲ περίληψιν τοῦ ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐν ἔτει 1934 γερμανιστὶ ἐκδοθείσης τριτόμου Paideia αὐτοῦ προβλεπομένου, ὡς ἐπιστεγάσματος τοῦ ὅλου ἔργου, τελευταίου τόμου, συνοψίζοντος τὰς θέσεις τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐξηλληνίσθη ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἐξεχριστιανίσθη ὁ Ἑλληνισμὸς. Τὴν δημοσίευσιν δὲ τῆς περιλήψεως ταύτης, τῆς ὁποίας τὴν μετὰ χεῖρας γερμανικὴν μετάφρασιν ὀφείλομεν εἰς τὸν καθηγητὴν κ. W. Eltester, ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν ὁ ἀειμνηστὸς σοφὸς ἑλληνιστὴς, μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν κειμένων τοῦ Qumran ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν γνωστικῶν κειμένων τοῦ Nag Hammadi ἀφ' ἑτέρου. Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς ἑπτὰ μέρη καταλαμβάνοντα τὸ πλεῖστον τοῦ ὅλου (σ. 1-78) καὶ ἑπτὰ μακρὰς σημειώσεις (σ. 79-117), μεθ' ἧς ἐπακολουθεῖ ὁ πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 119-127). Ἐν τῇ § 1 ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἑλληνιστικῶν στοιχείων (σ. 1-8), ἐν τῇ § 2 περὶ τῆς παιδείας ἐν τῇ Α' Κλήμεντος (σ. 9-19), ἐν τῇ § 3 περὶ τῆς λογικῆς θρησκείας παρὰ τοῖς ἀπολογηταῖς (σ. 20-26), ἐν τῇ § 4 περὶ τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφικῆς πίστεως πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν (σ. 27-34), ἐν τῇ § 5 περὶ πίστεως καὶ γνώσεως παρὰ τοῖς Ἀλεξανδροῖς θεολόγοις (σ. 27-34), ἐν τῇ § 6 περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς πολιτιστικῆς δυνάμεως κατὰ τὸν 8' αἰῶνα (σ. 57-64) καὶ ἐν τῇ § 7 περὶ τῆς παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης ἐξελιξέως τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος διὰ τῆς φύσεως καὶ τῆς χάριτος (σ. 65-78). Ἐκάστη δὲ τῶν 7 ἐπομένων σημειώσεων ἀναφέρεται εἰς ἑκάστην τῶν μνημονευθειῶν παραγράφων, καὶ ἐν αὐταῖς ὁ μεγαλοφυῆς φιλόλογος ἐξετάζει τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν σχέσιν τοῦ πρώτου Χριστιανισμοῦ τοῦ 8' αἰῶνος ἀποδεικνύει, ὅτι ἄνευ τῆς εὐρωπᾶτικῆς μετακλασικῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐν λόγῳ παιδείας δὲν ἦν προσελάμβανε παγκόσμιον χαρακτῆρα ὁ Χριστιανισμὸς, ἀναπτύσσει δὲ καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς ἀπέβη ἀναγκαῖος ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν καὶ μεταποστολικὴν ἐποχὴν, καθορίζει τὰς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ χριστιανῶν λογίων τοῦ β' καὶ γ' αἰῶνος σχέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ποικίλων σχέσεων προέκυψεν ἡ ἀμφίστομος σύνθεσις ἑλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ, ὡς ἐμφαίνεται αὕτη ἐν ταῖς χαρακτηριστικαῖς μορφαῖς τοῦ Κλήμεντος, τοῦ Ὠριγένης, τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τῶν δύο Γρηγορίων,

μάλιστα δὲ τοῦ Νύσσης. Εἶναι ἡ σύνθεσις, ἥς ἡ ἐπίδρασις διήκει καὶ δι' ὅλης τῆς ἱστορίας τῆς Δύσεως καὶ ἡ ὁποία ὑπῆρξε καὶ ὁ ἐνδύμυχος πόθος τοῦ ἀνδρός, ἅμα δὲ καὶ ἡ βᾶσις τοῦ ἰδικοῦ τρίτου ἀνθρωπισμοῦ, ἐνὸς *sui generis* ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

II. I. Μπρατσιώτης.

Kurt Aland., Kirchengeschichte in Lebensbildern dargestellt, 1 Teil. Die Frühzeit. 3 veränderte Auflage. Wichern - Verlag, Berlin 1962. Seiten 303.

‘Ο μετὰ χειρας α’ τόμος τῆς Ἐκκλησιολογίας. Ἱστορίας τοῦ γνωστοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐγκρίτου κριτικοῦ κειμένου τῆς Κ. Διαθήκης, ἄλλοτε μὲν ἐν Χάλλῃ καὶ Βερολίνῳ, ἥδη δ’ ἐν Münster πανεπιστημιακοῦ καθηγητοῦ, ἐκδίδεται νῦν εἰς τρίτην ἔκδοσιν ἴσῃ μὲν κατ’ ἔκτασιν καὶ ὁμοίαν κατὰ τὴν διάθεσιν τῆς ὕλης καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐκθέσεως πρὸς τὴν α’ ἔκδοσιν (1953), ἀλλὰ βελτιωμένη ὡς πρὸς τὴν ἐκθεσιν τῶν πραγμάτων καὶ δὴ καὶ καλλιτεχνικωτέραν, ἐφ’ ὅσον αὕτη δημοσιεύεται πλέον ἐν τῇ ἐλευθερᾷ Γερμανίᾳ. Ἐκτίθεται δὲ ἐνταῦθα ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὑπὸ μορφήν 48 βιογραφιῶν ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου, περὶ τὰς ὁποίας συγκεντροῦται καὶ συνοφαινεται ὅλη ἡ ἱστορία τῆς ἐν λόγῳ περιόδου, γίνεται δὲ ἡ ἐκθεσις αὕτη, προῖδον οὖσα μακρῶν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν καὶ πείρας διδακτικῆς καὶ κρίσεως προσεκτικῆς, ἐν συνδυασμῷ μετ’ ἀγάπης πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, πάντως ἐξ ἐπόψεως προτεσταντικῆς, ἐν λόγῳ συνεχεῖ καὶ ἄνευ παραπομπῶν, κατὰ τρόπον συναρπάζοντα τὸν ἀναγνώστην, προοριζόμενον μὲν διὰ τὸ μεμορφωμένον κοινόν, ἐνδιαφέροντα δὲ καὶ καταληπτότερον μᾶλλον εἰς τοὺς θεολόγους. Τοῦ τόμου τούτου προτάσσεται διεξοδικὸς πίναξ τῶν περιεχομένων (σ. 7-16) καὶ πρόλογος (σ. 17-18), ἐπιτάσσεται δὲ πίναξ ἐκτενέως ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 293-303). Ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ δίδει ἀφορμὰς εἰς σκέψεις βαθυτέρας καὶ κρίσεις πολλακίς διαφόρους τῶν τοῦ συγγραφέως, μάλιστα εἰς τὸν ὀρθόδοξον ἀναγνώστην, παρὰ τὸν βαθὺν ἐκείνου σεβασμὸν πρὸς τοὺς πατέρας, πάντως δὲ προκαλεῖ καὶ τὴν εὐχὴν, ὅπως μὴ βραδύνη ἢ συμπλήρωσις καὶ ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ ὠραίου ἔργου.

II. I. Μπρατσιώτης.

Reinhard Slenczka, Ostkirche und Oikumene. Die Einheit der Kirche als dogmatisches Problem in der neueren Ostkirchlichen Theologie. Vandenhoeck und Ruprecht. Göttingen 1962. Seiten 316.

Τὸ θέμα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχει λαθανόντως ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς διασπάσεως τῆς Χριστιανοσύνης, ὑπόκειται δὲ ὡς βᾶσις τοῦ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν διαλόγου ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Παγκοσμ. Συμβ. Ἐκκλησιῶν καὶ ἔχει ἀποβῆ ἀρκούντως φλέγον ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς γ’ παγκοσμίου ἐκκλησιαστικῆς συνδιασκέψεως ἐν Ν. Δελχί. Τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν ἀπασχολεῖ τὸ βασικὸν τοῦτο πρόβλημα ἥδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ εἶναι πολὺ εὐχάριστον, ὅτι ἡ ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ θέσις τοῦ προβλήματος ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῇ ἐμπνεύσει καὶ ὀδηγίᾳ, ὡς φαίνεται, τοῦ γνωστοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ τῆς συστηματικῆς θεολογίας ἐν τῷ πανεπιτημίῳ τῆς Χαϊδελεβέργης κ. E. Schlink, παρέστη δὲ ἀνάγκη ἵνα οὗτος, διὰ τὴν καλυτέραν ἐξερεύνησιν αὐτοῦ, παραμείνῃ ἐπὶ ἐν ἔτος ἐν τῷ ρωσικῷ θεολογικῷ Ἰνστιτούτῳ τοῦ ἁγ. Σεργίου ἐν Παρισίοις. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι περιώρισε τὰς μελέτας του εἰς τὴν ρωσικὴν θεολογίαν καὶ ὅτι δὲν ἐπωφελήθη καὶ τὴν ἑλληνικὴν, τοῦλάχιστον τὴν παλαιότεραν. Δὲν πρόελαβεν ὅμως νὰ ἐπωφελῇ οὔτε τὴν γερμανιστὶ δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Α τόμῳ τοῦ συλλογικοῦ ἔργου Die Orthodoxe Kirche in griechischer Sicht (Stuttgart

1959) Abriss der dogmatischen Lehre der Orthod. Kirche (σελ. 15-120) τοῦ κ. Ἰ. Καρμίρη καὶ τοῦ αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησιολογίαν τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν» (1962) οὔτε τὴν τρίτομον Δογματικὴν τοῦ κ. Π. Τρεμπέλα, ἀν καὶ ἀναφέρει αὐτὴν καὶ ἔκρινεν αὐτὴν ἐν τῷ περιοδικῷ Oekumenische Rundschau μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου του.

Τοῦ παρόντος ἔργου προτάσσεται εὐρεία εἰσαγωγή (σ. 11-34), μεθ' ἣν ἐπακολουθοῦσι τὰ δύο κύρια μέρη αὐτοῦ. Ἐν τῷ α' μέρει ἐξετάζεται ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ «σχολικῇ Δογματικῇ», εἰς ἣν περιλαμβάνεται καὶ ἡ Δογματικὴ τοῦ Ζ. Ρώσκη, ὡς καὶ ἡ τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου, τῆς ὁποίας ἐκτιμᾷ «τὴν καθ' ὅλου δογματικὴν ἐμβάθυνσιν καὶ τὴν κριτικὴν συζήτησιν μετὰ τῶν προηγηθέντων δογματικῶν θεολόγων, παρὰ τὴν ἑλλειψιν ἐπαρκούς ἐρεύνης τῶν πηγῶν» (σ. 35-56), καὶ ἐν τῇ ρωσικῇ ὀρθοδοξικῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Chomakov καὶ τοῦ Solovjev (σ. 507-103), ὡς καὶ κατὰ τὰς νεωτέρας τάσεις τῆς ρωσικῆς ἐκκλησιολογίας καὶ δὴ καὶ παρὰ τῷ S. Bulgakov (σ. 104-171). Ἐν δὲ τῷ β' μέρει, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προστιτῆς εἰς τὸν συγγραφέα βιβλιογραφίας, ἐρευνᾶται ἡ θέσις τοῦ οἰκουμενικοῦ προβλήματος ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ θεολογίᾳ (σ. 171-257) καὶ ἐν τέλει διατυποῦται σχεδίασμα ὀρθοδόξου οἰκουμενικῆς θεολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐργασιῶν κατὰ πρῶτον λόγον τοῦ S. Bulgakov, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν Zander καὶ Evdokimov, μνημονεύεται δὲ καὶ ἡ νέα ἄμα καὶ παλαιὰ θεωρία περὶ «ἐνότητος ἀνευ ἐνώσεως», ἡ ὁποία καλλιεργεῖται ἐκ διαφόρων πλευρῶν ζωηρότερον μετὰ τὴν ἐν Ν. Δελχί Γεν. Συνέλευσιν, συνδυαζομένη μετὰ μυστικίζουσῶν τάσεων καὶ ἐκφράσεων, ἀκούεται δὲ ἐπιμῶνως καὶ ἀπὸ ἐπισήμων ὀρθοδόξων χειλέων, διανοιγομένου οὕτω νέου δρόμου πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον, παραλλήλου πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν θεολογίαν τῆς Γενεύης (σ. 257-276). Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ ἐξῆς ὑποσημείωσις τοῦ συγγραφέως, δι' ἧς κατακλείεται τὸ κεφάλαιον τοῦτο: «Καίτοι δὲ παρ' οὐδενὶ τῶν μνημονευθέντων (τριῶν ὀρθοδόξων) θεολόγων δικαιουταί τις νὰ ὀμλήσῃ περὶ προτεσταντικῶν ἐπιδράσεων, οὐχ ἦττον ὅμως ἐν τοῖς λεγομένοις περὶ τῆς κρυπτῆς ἐκκλησιαστικῆς παρουσιάζεται παρήχησίς τις πρὸς τὴν προτεσταντικὴν ἐκκλησιολογίαν» (σ. 276). Ἐν δὲ τῷ ἐπακολουθοῦντι ἡ' κεφαλαίῳ ἐξετάζονται ἡ παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις οἰκουμενικῇ προβληματολογία ἐν σχέσει πρὸς τὰς οἰκουμενικὰς συναντήσεις καὶ ἡ ὀρθόδοξος θεολογικὴ θεμελίωσις τῆς οἰκουμενικῆς ἐργασίας, ὡς καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ προβλήματα τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων ὀρθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν κειμένων καὶ τῆς σχετικῆς θεολογικῆς βιβλιογραφίας (σ. 277-293). Ἐν τῷ θ' κεφαλαίῳ ἔπειτα συνοψίζονται τὰ πορίσματα ὅλης τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας, ὡς καὶ τῆς στάσεως τῶν ὀρθοδόξων ἐναντι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως μέχρι τῆς θλιβερᾶς τύχης τῆς εἰδικῆς ὀρθοδόξου δηλώσεως ἐν τῷ Ι' τμήματι τῆς Γεν. Συνελεύσεως τοῦ Ν. Δελχί, ἥτις δηλώσις δὲν κατάρθρωσε οὔτε ἐν τῇ Γ. Συνελεύσει νὰ ἀκουσθῇ οὔτε μετὰ τῶν ἐκδοθέντων ἐπισήμων κειμένων τῆς ἐν λόγῳ Συνελεύσεως νὰ συμπεριληφθῇ (σ. 294-300)*. Τέλος ἐν τῷ «ἐπιλόγῳ» (σ. 301-4) διατυποῦται τὸ συμπέρασμα τῆς προκειμένης ἐργασίας τοῦ κ. R. Slenczka, ὅστις οὐδενὸς κόπου ἐφείσθη καὶ μετ' εὐσυνειδησίας καὶ καλῆς θελήσεως προσεπάθησεν ἐνταῦθα, ἀπὸ προτεσταντικῆς πάντως σκοπιᾶς, νὰ διαλευκάνῃ τὴν περὶ ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ὀρθόδοξον διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐναντι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως στάσιν τῆς Ὄρθοδόξου θεολογίας καὶ Ἐκκλησίας ἐν γένει, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ φιλοτίμῳ προσπάθειᾳ εἶναι καὶ ἄξιαι εὐχαριστιῶν, ἀσχετῶς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιτυχίας αὐτῆς. Τὸ δὲ σ υ μ π έ ρ α σ μ α τῆς προσπάθειας ταύτης εἶναι, ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ἀπηρτισμένη σαφῆς καὶ

* Βλ. Β. Ἰωαννίδου, Ἡ ἐν Ν. Δελχί Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθήναι (1963).—Ι. Κολογήρου, Ἐκ τῆς Γ' Γεν. Συνελεύσεως τοῦ Π. Σ. Ε. εἰς Ν. Δελχί, Θεσσαλονίκη, (1962) Λυστικῶς ἡ ἐπίσταμος ἐκθεσις τῆς ἀθηναϊκῆς ἀντιπροσωπείας, καίπερ πρὸ μινῶν ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Ἱ. Σύνοδον οὔτε ἐδημοσιεύθη οὔτε καὶ ἀνεγνώσθη εἰσέτι ἐν αὐτῇ.

ἀππληραγμένη «ἀποριῶν» ὀρθόδοξος ἐκκλησιολογία ἐναντι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ὅθεν ἐξηγεῖται κατ' αὐτὸν καὶ ἡ σχετικὴ διακύμανσις τῆς στάσεως τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἐναντι αὐτῆς καὶ δὴ καὶ ποιά τις ἀντινομία φαινόμενα σχετιζόμενα κατ' αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν παρατηρουμένην καὶ ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ διάστασιν μεταξύ τῆς θεσμολογικῆς (institutionalistisrh) καὶ τῆς ὄντολογικῆς ἐκὼς ἤχης τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ προκειμένη ἐκτενὴς ἐργασία τοῦ κ. S. I. κατακλείεται διὰ δαψιλοῦς βιβλιογραφίας ὀρθοδόξου τε καὶ βῶμαιοκαθολικῆς καὶ προτεσταντικῆς (σ. 305-314) καὶ διὰ πίνακος ὀνομάτων συγγραφέων κατ' ἐκλογὴν (σ. 315-316). Ἐλπίζομεν δ' ὅτι ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐν τῷ μεταξύ δημοσιευθέντων ὀρθοδόξων δογματικῶν ἔργων τοῦ κ. Τρεμπέλα, καὶ τοῦ κ. Καρμίρη, ἐν τοῖς ὁποίοις καταλαμβάνει τὴν προσήγουσαν θέσιν ἡ πατερικὴ ἐκκλησιολογία, ὁ φιλορθόδοξος μαθητὴς τῆς σχολῆς τοῦ E. Schlink θὰ φωτισθῇ πληρέστερον περὶ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας καὶ τῆς στάσεως τῆς Ὀρθοδοξίας ἐναντι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Π. I. Μπρατσωίτης

Paul Overhege, Um das Eischeinungsbild der eister heuschen Herder. Basel Freiburg Wien 1960. Seiten 106.

Τὸ παρὸν μελέτημα τοῦ Ἰησοῦτου ἀνθρωπολόγου, τὸ ὁποῖον δημοσιεύεται ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Quaestiones disputatae καὶ προλογίζεται ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς βῶμαιοκαθολικοῦ συστηματικοῦ θεολόγου κ. Karl Rahner, διαδεχθέντος προσφάτως τὸν R. Guardini ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου, εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν ὑπὸ τὸ φῶς τῶν τελευταίων ἀνθρωπολογικῶν ἐρευνῶν τῆς Παλαιοντολογίας καὶ τῆς Βιολογίας ἐξέτασιν τοῦ περιμαχῆτου ζητήματος περὶ τῆς μορφῆς, ὑπὸ τὴν ὅποιαν ἐνεφανίσθησαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι. Ὁ μὲν κ. Rahner ἐν μακρᾷ εἰσαγωγῇ (σ.11-30) παρουσιάζει τὴν σπουδαιότητα τοῦ προβαλλομένου εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην ζητήματος, τὸ ὁποῖον καὶ ἀναλύει ἐμβριθέστατα, ἀκολούθως δὲ ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου πειρᾶται νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ τεθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Rahner προβλήματα στηριζόμενος εἰς τὰ ἀσφαλέστερα κατ' αὐτὸν πορίσματα τῆς μέχρι τοῦδε παλαιοντολογικῆς καὶ βιολογικῆς ἐρεύνης, τῆς ἐξικνουμένης μέχρι τοῦ μεταιχιμοῦ, ἐξ οὗ ἄρχεται πλέον ἡ θεολογικὴ ἐρευνα τοῦ παναρχαίας ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις διαφωτίζεται ἐκ τῶν πορισμάτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (σ. 31-102). Ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου παρατίθεται ἐκτενὴς κατ' ἐκλογὴν βιβλιογραφία (σ. 103-107).

H.I.M.

Novum Testamentum. Διεθνὲς τετραμηνιαῖον καινοδιαθηκολογικὸν περιοδικὸν διεθνοῦς συνεργασίας ἐκδιδόμενον ἐν Leiden τῆς Ὀλλανδίας ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ οἴκου E. J. Brill.

Ἐξεδόθη τὸ 4 τεῦχος τοῦ VI τόμου τοῦ 1963 περιέχον τὰς πραγματείας τῶν G. Mussies, The Declension of the Iων comparatives in N. Testament Greek, R. Lindsey, A modified two-Document Theory of the Synoptic Dependence and Interdependence, G. Braumann An jenem Tag Mc 220, K. Labröll, «Thon art Peter, O. Glombitz, Petrus der Freund Jesua, Untersuchungen zu Joh. 21, 15ff. E. Käsemann, Unity and Diversity in N. Test. Ecclesiology. R. Brown ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος κλπ.

Π.Ι.Μ.,

Istina. Τριμηνιαῖον περιοδικὸν τοῦ γνωστοῦ φερωνόμου θεολογικοῦ κέντρου ἐν Boulogne sur Seine.

Ἐξεδόθη τὸ 4 τεῦχος τοῦ ἔτους 1963 ἀσχολούμενον περὶ τὰ Οἰκουμενικὰ προβλήματα τῆς Foi et Constitution ἐν Montreal (1963), τοῦ μέλλοντος νὰ συνέλθῃ ἐν Ρώμῃ παγκοσμίου συνεδρίου Unité et Apostolat des laïcs, περὶ τῆς ἐν Rochester ἐτησίας συνελύσεως τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκ. Συμ. Ἐκκλ. (1963), ἄρθρον τοῦ Λουθηρανοῦ θεολόγου G. Lindbeck μετ' ἐντυπώσεων ἐκ τῆς συνόδου τοῦ Βατικανοῦ κλπ.

Π.Ι.Μ.

Fr. Leenhardt, Sola scriptura ou Écriture et tradion. Ἀνάτυπον ἐκ τῶν Études théologiques et religieuses τοῦ Monthellier 1962. Σελ. 46.

Εἰς ἐκ τῶν καρπῶν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς εἰς αὐτὴν συμμετοχῆς τῶν ὀρθοδόξων εἶναι καὶ ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐνασχόλησις τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας περὶ τὸ θέμα τῆς παραδόσεως, τῆς ὁποίας ἐνασχόλησις δεῖγμα τρανὸν εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ γνωστὴ περισπούδαστος σχετικὴ πραγματεία τοῦ Osc. Cullmann, ἔτι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ μετὰ χεῖρας μικρὰ πραγματεία τοῦ γνωστοῦ καθηγητοῦ τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Γενεύης Θεολογικῆς Σχολῆς, ἀναγνωσθεῖσα ἐν πνευματικῷ συμποσίῳ τῶν καθηγητῶν τῶν θεολογικῶν σχολῶν τῶν Λατινικῶν χωρῶν ἀφιερωμένῳ ἀκριβῶς εἰς τὸ θέμα τῆς παραδόσεως. Ἡ πραγματεία αὕτη ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα, ὅπερ ἐμφανίζεται ἐν τῷ τίτλῳ τῆς «Sola scriptura», ὅπερ εἶναι τὸ σύνθημα τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας, (τ. ἔ. ἀρκεῖ μόνον ἡ Γραφή), ἡ χρειάζεται καὶ ἡ παράδοσις; Ὁ συγγραφεὺς ἀνατρέχων εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, ἀναγκασθείσης νὰ τονίσῃ τὴν σημασίαν τῆς παραδόσεως αὐτῆς διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῆς ὑπὸ τῶν Γνωστικῶν παρερμηνευομένης Γραφῆς καὶ κατερχόμενος εἰς τοὺς χρόνους τῆς Διαμαρτυρήσεως ἐξεγερθείσης κατὰ τῆς καταχρήσεως τῆς παραδόσεως ὑπὸ τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ρωμ. Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸν ἐπακολουθήσαντα διάλογον μεταξὺ τῆς ῥωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας. Τὸ δὲ συμπέρασμά του εἶναι ὅτι καὶ ἡ Μεταρρυθμισις ἀπολαύει τῆς βοήθειας τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ὅτι ἡ παράδοσις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐν ὅλῃ τῇ ἐκτάσει αὐτοῦ, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ζῆ ἐν τῇ συνεχεῖ παραδόσει καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ ἐπὶ μέρους παραδόσεις εἶναι ἄξια σεβασμοῦ ἐν πνεύματι οἰκουμενικῷ. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ συγγραφεὺς καταλήγει μονονοῦχι εἰς τὴν γνωστὴν ἀγγλικανικὴν θεωρίαν περὶ τῶν κλάδων, ἡτις εἶναι ἀπαράδεκτος οὐχὶ μόνον ἐξ ἐπόψεως ῥωμαιοκαθολικῆς, ἀλλὰ καὶ ὀρθοδόξου.

Π.Ι.Μ.

Gustave Thils, Histoire Doctrinale du Mouvement Oecuménique, nouvelle édition, Paris: Desclée de Brouwer, Louvain: E. Warny, 1962, pp. 338.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὑπαρχόντων ὀλίγων ἐγχειριδίων τῆς Ἱστορίας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως σοβαρὰν θέσιν κατέλαβεν ἡδὴ ἡ ὑπὸ τοῦ ΡΚαθολικοῦ Γουσταύου Τίλς, καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λουβαίν, ἐκδοθεῖσα «Δογματικὴ Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως» (α' ἐκδόσις, Παρίσιον — Λουβαίν, 1955, βιβλιοκρισία ὑπὸ τοῦ γράφοντος, Ὁρθοδοξία 31 (1956) 252-4). Ἡ β' αὕτη, δὲς ὡς ἐκδοσὶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως χαρακτηριζομένη, ἐνεφανίσθη μετὰ ἑπτὰ ἔτη, τὸ 1962, εἰς 338 σελίδας. Καὶ ἐνταῦθα ἀκολουθεῖται ἡ ἴδια μέθοδος ἐρεύνης. Ἡ ἐργασία χωρίζεται εἰς δύο μέρη: τὸ α' ἱστορικὸν (σ. 9-151),

τὸ β' δογματικὸν (σ. 153-321). Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουν ὁ πρόλογος (σ. 5-7), ὁ ἐπίλογος (σ. 322-4) καὶ οἱ πίνακες συντημήσεων (σ. 7), συγγραφέων (σ. 325-9), ἀλφαβητικὸς τῶν θεμάτων (σ. 330-4) καὶ τῶν περιεχομένων (σ. 335-8) Εἰς τὴν β' ἔκδοσιν τὰ γεγονότα φθάσαν μέχρι τοῦ 1962. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν βιβλιογραφίαν, ἡ ὁποία συμπληροῦται ἔπαρκῶς. Εἰς τὸ β' μέρος τὸ δογματικὸν ἐγένετο μία ἀναδιάρθρωσις τῆς ὕλης, συμφώνως πρὸς τὰς τελευταίας ἐξελίξεις ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει καὶ τῇ ΡΚαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὸ ἐν τῇ α' ἐκδόσει κεφάλαιον περὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Θεολογίας δὲν καταχωρεῖται, διότι τοῦτο συμπληρωθὲν ἐξεδόθη εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην (Λουβαῖν, 1960).

Ὁ συγγραφεὺς, ὡς ΡΚαθολικός, ἀναλύει τὰ γεγονότα, ἐκθέτει τὰς δογματικὰς ἐπιπτώσεις αὐτῶν καὶ προβαίνει εἰς κρίσεις βεβαίως ἀπὸ ΡΚαθολικῆς σκοπιᾶς. Πάντοτε ὅμως ἐμφανίζεται ἀντικειμενικός καὶ ὑπέραρχος τοῦ ὑγιοῦς ΡΚαθολικοῦ εἰρηνισμοῦ, κατορθῶν καὶ οὗτος, μετὰ τῶν πρωτοπόρων τοῦ πνεύματος τοῦτου ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ὑπάρχοντος, καὶ ἐπιδρᾷ θετικῶς ἐπ' αὐτῆς. Ἐπὶ ἐπιμάχων ζητημάτων συχνὰ παραθέτει τὰς γνώμας ἄλλων ΡΚαθολικῶν συγγραφέων. Ἐπίσης, ἐπὶ τιοῦτων σημείων προωθεῖ τὴν συζήτησιν μέχρι τῶν ἄκρων. Προβάλλει δὲ ἐρωτήματα διὰ τὸ μέλλον, τὰ ὁποῖα πολλακίως μόνου ἀναπάντητα.

Οἱ εἰς τὸ συνέδριον τῆς Στοκχόλμης (1925) ἀντιπρόσωποι προήρχοντο μᾶλλον ἐκ 37 χωρῶν (ἀντὶ 33 τοῦ συγγραφέως, σ. 24). Τὸ Οἰκουμενικὸν Ἰνστιτούτον τοῦ Μποσσαί ἤρριψε τὴν λειτουργίαν τοῦ τοῦ 1946 (ἀντὶ τοῦ 1947), σ. 88). Ὁ ἐπίσκοπος Μελόης Αἰμιλιανὸς (Τιμιάδης) διεδέχθη τὸν προαχθέντα εἰς Ἀμερικῆς Μελίτης Ἰάκωβον τὸ 1959 (οὐχὶ δὲ 1960 σ. 319). Αἱ εἰς τὴν βιβλιοκρισίαν μου ἐπὶ τῆς α' ἐκδόσεως γενόμεναι δύο παρατηρήσεις α') ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Θυατεῖρων Γερμανοῦ, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου καὶ οὐχὶ τοῦ πατριάρχου (σ. 63) καὶ β') περὶ τῆς συμπεριλήψεως καὶ τοῦ ἀειμνήστου Ἀμερικῆς Μιχαὴλ μετὰ τῶν ἑξ' προέδρων τοῦ ΠΣΕ ἐν Ἐβανστον (σ. 116-7) δὲν φαίνεται νὰ περιῆλθον εἰς γνῶσιν τοῦ συγγραφέως.

Ἡ μετὰ χεῖρας μελέτη, παρὰ τὸν εὐρὺν τίτλον αὐτῆς «τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», εἶναι μᾶλλον ἱστορία τοῦ ΠΣΕ (σ. 5). Τὰ θέματα, ἅτινα σχετίζονται πρὸς τὴν ἱστορίαν τὴν διοργάνωσιν, τὴν φύσιν, τὰ συζητούμενα προβλήματα καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ συμβουλίου τούτου ἐξετάζονται μετὰ πολλῆς προσοχῆς. Ἰδίως γίνεται ἡ μετὰ τῆς δευτέρας κριτικῆς ἀνάλυσις διαφόρων κειμένων, προελθόντων ἐκ τοῦ ΠΣΕ καὶ ἐχόντων σχέσιν πρὸς αὐτό. Ἀπὸ ἐκκλησιολογικῆς πλευρᾶς τονίζεται ἡ μεγάλη σημασία τοῦ οὕτω καλουμένου κειμένου τοῦ Τορόντο (1950), τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ἀναντικατάστατον πρὸς κατανόησιν τῶν ἐκκλησιολογικῶν θέσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου ἀπὸ τῶν ἀρχῶν του» καὶ ὡς «ἡ ἔκθεσις τῶν ἀρχῶν τῆς βάσεως, ἐφαρμοζομένων ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν». Ἡ ἐν Νέφ Δελχί γενομένη δεκτὴ δῆλωσις (κείμενον) «ἀσφαλῶς θὰ γίνῃ τὸ θέμα τῶν συζητήσεων τοῦ μέλλοντος» (σ. 159). Ὁ συγγραφεὺς παραθέτει τὰς ἐπὶ τῆς φύσεως τοῦ συμβουλίου ἐντὸς τῶν κύκλων τοῦ ΠΣΕ κρατούσας δύο ἀντιλήψεις τῶν ἄκρων, ὅτι α') τὸ συμβούλιον εἶναι μία «ἀδελφότης Ἐκκλησιῶν», καὶ β') τὸ θέμα τοῦτο συνδέεται πρὸς «τὴν φύσιν τῆς Ἐκκλησίας», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι δύναται τὸ συμβούλιον νὰ «ἐκδηλώσῃ» καὶ «μαρτυρήσῃ» ταύτην. Τὸ πρῶτον σημεῖον κατανοεῖται εὐκόλως. Ἡ ἔρμηνεα ὅμως τοῦ δευτέρου καθίσταται δύσκολος. Χρησιμοποιοῦνται αἱ ἐκφράσεις ὅτι αἱ γενικαὶ συνελεύσεις καὶ τὸ ΠΣΕ εἶναι ἀτελῆ ὄργανα τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας (σ. 194-9). Ἡ αὐθεντία τοῦ ΠΣΕ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς ἐν αὐτῷ συμμετεχούσας Ἐκκλησίας, ὑπὸ τῶν ἰδίων κύκλων ἐκλαμβάνεται ὡς «ἐκκλησιαστικὴ» ἢ «πνευματικὴ χαρισματικὴ» (σ. 201-3). Ἐπὶ τῆς μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συνελεύσεων βασικὸν κείμενον, ὅπερ ἠκολουθεῖτο ἤτο τοῦ Λούνδ (1952), τὸ ὁποῖον σαφῶς ἐξέθετε τὰς ἀντιλήψεις τῶν μελῶν—Ἐκκλησιῶν, νῦν δὲ παραμένει ἐν ἰσχύει τὸ τῆς Μεντρεάλης (1963).

Προκειμένου περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ρώμης πρὸς τὸ συμβούλιον ἐπιγραμματικῶς λέγονται τὰ ἑξῆς: «Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία δὲν εἶναι μέλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ θὰ ἀναφέρωμεν κατωτέρω τοὺς λόγους προνοίας τῆς τοιαύτης ἀποχῆς. Συμμετέχει ἐν τούτοις εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, ἐν τῇ ὁλότῃ αὐτῆς, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Γραμματείας διὰ τὴν Ἐνότητα, «μετέχει ὀργανικῶς εἰς τὸν διάλογον» (σ. 220). Ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τῆς εἰσόδου τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ ΠΣΕ. Λέγει ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἔλαβον χώραν θετικὰ ἐξελίξεις ὑπὲρ τῆς γραμμῆς τῆς συμμετοχῆς. Εἰς τὸ ἐρώτημα ἐὰν θὰ εἶναι προτιμητέα ἡ εἰσοδος ἀπαντᾷ ἀρνητικῶς. Ἡ τοιαύτη εἰσοδος θὰ ἦτο γεγονός σημαντικὸν καὶ θὰ ἐπέφερε μίαν κρίσιν δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόστασιν τοῦ ΠΣΕ, ἐνῶ ἀντιθέτως, ἡ Ἐκκλησία αὕτη παραμένουσα ἐκτὸς («θὰ εἶναι πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ πλέον ἐπαρκῶς, ἐν ἐρώτημα κριτικόν, καὶ εἰς συνεργάτης ἱκανὸς εἰς ἓνα διάλογον ἀνανεούμενον συνεχῶς»). Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἐὰν ὁ καθηγητῆς Τίλς ἀνέπτυσε τὴν σημασίαν τοῦ πιθανοῦ γεγονότος τῆς εἰσόδου καὶ τὴν μορφήν τῆς κρίσεως τοῦ ΠΣΕ ἐκ τῆς τοιαύτης τυχόν εἰσόδου. (σ. 220, 260-2, 259-275). Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῆς θεολογικῆς δικαιολογήσεως τοῦ ΠΣΕ. Παραδέχεται ὅτι τοῦτο συνιστᾷ («ἐν φαινόμενον ἀπολύτως νέον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας»). Οἱ ΡΚαθολικοὶ θεολόγοι παρακολουθοῦν μετ' ἐνδιαφέροντος τὰς προσπάθειάς τῶν ἐν τῷ ΠΣΕ κύκλων διὰ τὴν δικαιολόγησιν ταύτην, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἐν τῷ περὶ τῆς φύσεως τοῦ συμβουλίου τούτου σημείῳ. «Αἱ οἰκουμενικαὶ συναντήσεις» φέρουν μίαν ἔννοιαν διὰ τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἐνότητι αὐτῆς». Οἱ συμμετέχοντες εἰς αὐτάς εἶναι βεβαπτισμένοι, «ἔχουσι μεταξύ των μίαν κοινότητα ἐκκλησιολογικὴν ὑπάρξεως πραγματικῆν, μυστηριακῆν. Κέκτῃται ὡσαύτως ἀπὸ κοινοῦ ἀξίας Χριστιανικᾶς σημαντικᾶς». Τὸ ὅ,τι λέγεται διὰ τὰς «συναντήσεις» εἶναι δυνατόν ν' ἀνεφερθῆ εἰς εὐρύτερον βαθμὸν καὶ διὰ τὸ ΠΣΕ, ὅπερ εἶναι μία ἀδελφότης Ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τοῦ σημείου ἀκριβῶς τούτου προβάλλει τὸ πρόβλημα τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐκκλησιολογικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν Χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν (σ. 259-260). Ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ οἰκουμενισμοῦ, κατὰ τὸν συγγραφεᾶ, εἶναι ἡ ἐνότης ὅλων τῶν Χριστιανῶν ἐν τῇ ΡΚαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ ὁποία ὅμως θὰ ἐμφανισθῆ κατόπιν τοῦ ἔργου τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου (1962—) «μετὰ μιᾶς νέας ζωτικῆς ἰσοροπίας, μιᾶς νέας δογματικῆς ἰσοροπίας, μιᾶς ἀνακαινισθεῖσης φυσιογνωμίας, συντόμως, ἐν τῇ πνευματικῇ πληρότητι μιᾶς τελειῶς διευρυνθείσης καθολικότητος» (σ. 275, 296).

Ὁ καθηγητῆς Τίλς, ὡς ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος, δὲν λησμονεῖ νὰ τονίσῃ καὶ τὴν ἀνάγκην συγγραφῆς μελετῶν τινων ἐπὶ πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι, περὶ τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ἐκκλησίας (σ. 222), περὶ τῆς ἀνακαινίσεως, ἀναγεννήσεως τῆς Ἐκκλησίας (μελέτης τῆς βιβλικῆς, πατριστικῆς καὶ λειτουργικῆς θεολογίας, σ. 245), περὶ τῶν οὐσιαστικῶν στοιχείων τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ δογματικῆς πλευρᾶς (σ. 248, 254).

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ὑπάρχει ἰδιαιτέρον κεφάλαιον διὰ τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας (σ. 313-9). Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅμως ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφεῶς διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν περικλείεται μόνον εἰς τὰς ἑξ ταύτας σελίδας. Σχεδὸν εἰς τὰ σπουδαιότερα σημεία τῆς μελέτης ταύτης γίνεται μνεία τῆς στάσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει, τῶν δογματικῶν αὐτῆς ἀντιλήψεων, κ.τ.λ. Ἰδιαιτέρως παρακολουθεῖται ἡ καθόλου στάσις Ὁρθοδοξίας ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει, λόγῳ τῆς ἐν πολλοῖς ὁμοιότητος ἐν τῷ ἐκκλησιολογικῷ δόγματι μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἀνήκει ἐκείνος (σ. 260-1, 180, 227-231, 236, 251, 254 καὶ ἀλλαχοῦ). Ἡ ἐν Ἐβανστον δῆλωσις τῶν Ὁρθοδόξων ἐπὶ τοῦ Α' τῶν ἑξ βοηθητικῶν θεμάτων «Ἦνωμένοι ἐν Χριστῷ, διηρημένοι ὡς Ἐκκλησίαι», «ἴσως εἶναι ἡ πλέον σταθερά, ἡμῖς υπερβλήθη εἰς συνέλευσιν τῆς ἐλομελείας ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων» (σ. 125). Ἡ παρουσία τῶν Ὁρθοδόξων ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει ὑπῆρξεν ἐν πρόβλημα τραγικόν. Αὕτη πάντοτε ὑπῆρξε μερικῆ, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς

ἀντιπροσωπεύσεως. Τοῦτο ὅμως θὰ πρέπη νὰ σημειωθῆ ὅτι συνέβαινε κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1948-1961. Τὰ παράπονα τῶν Ὁρθοδόξων εἶναι διττῆς φύσεως, α') δογματικά (κυρίως ἐκκλησιολογικά), καὶ β') ἠθικῆς τάξεως (τοῦ προσηλυτισμοῦ). Ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζεται εὐμενῶς ὑπὲρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (σ. 315).

Ἡ παρούσα βιβλιοκρισία καταλείεται διὰ τῶν ἰδίων γραμμῶν τῆς βιβλιοκρισίας ἐπὶ τῆς α' ἐκδόσεως τοῦ μετὰ χειρὰς τόμου: «Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκθεσις τῆς ὕλης, ἡ ἀντικειμενικότης, τὸ πνεῦμα τοῦ εἰρηνισμοῦ, ἡ σαφήνεια, ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους εἶναι ὀλίγα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς παρουσίας ἐργασίας. Διὰ τὸν Ὁρθόδοξον Θεολόγον ἡ μελέτη αὐτῆς καθίσταται πλέον ὠφέλιμος λόγῳ τῆς ἐν πολλοῖς κοινότητος ἀντιλήψεων καὶ τῆς ἐλλείψεως πλήρους Ὁρθοδόξου δογματικῆς ἐκθέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ προβλήματος», καὶ μὲ τὴν σημείωσιν, ὅτι ὁ γράφων ἔχει ἔτοιμον τὸ ἐγχειρίδιον αὐτοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. τοῦ ὅποιοι ἡ ἐκδόσις διὰ λόγους τεχνικῆς φύσεως δὲν κατέστη μέχρι σήμερον δυνατή.

Βασίλειος Θ. Σταυρίδης.

John E. Skoglund and J. Robert Nelson, Fifty years of Faith and Order, An Interpretation of the Faith and Order Movement, New York: The Committee for the Interseminary Movement, 1963, pp. v-113.

Μέχρι τοῦδε ὁ θέλων νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Κινήσεως Πίστεως καὶ Τάξεως (ΠΤ) προσέτρεχε συνήθως εἰς τὰ ἐγχειρίδια τῆς Ἱστορίας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, εἴτε καὶ εἰς τὰς ἐκθέσεις καὶ τὰ πρακτικά τῶν πάσης φύσεως συνεδρίων, τῶν συνδεομένων πρὸς τὴν ΠΤ. Διὰ τοῦ παρόντος μελετήματος, πρώτου τοιαύτης φύσεως, ἐφόσον γνωρίζετ' ὁ γράφων, ἐξιστοροῦνται τὰ γεγονότα μιᾶς πεντηκονταετίας, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τῶν τελευταίων ἐξελίξεων, πρὸ τῆς Δ' Γενικῆς Συνελεύσεως ΠΤ τῆς Μοντρέαλης (1963) καὶ τοιοῦτοτρόπως παρέχονται εἰς τὸν ἀναγνώστην ἐν εὐσυνόπτῳ ἐκθέσει τὰ γεγονότα, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ συζητηθέντα θέματα ἐν ἀναλύσει. Ὁ τρόπος διαπραγματεύσεως τῆς ὕλης εἶναι εὐχάριστος. Ἡ Ἱστορία δὲν εἶναι μία ξηρὰ παράθεσις γεγονότων, ἀλλ' εἰς κάθε περιστασίῳ ἐκφέρονται κρίσεις, γίνονται συγκρίσεις πρὸς τὰ προηγούμενα, τονίζεται ἡ γενομένη πρόοδος, ἡ στασιμότης, εἴτε καὶ ἡ τυχὸν ὀπισθοχώρησις. Εἰς σημεῖα τινα παρεισέφρυσαν τυπογραφικαὶ τινες ἀβλεψίαι. Εἰς τὴν σ. 113 ὁ τίτλος τῆς τελευταίας μελέτης εἶναι «Ὁρθοδοξία».

Ἐκτὸς τοῦ προλόγου (σ. III) καὶ τῆς βιβλιογραφίας (κατ' ἐκλογὴν, σ. 111-3) ὑπάρχουν ἕξ κεφάλαια.

Κεφ. 1. «Ἄπαντες ἐν ἐκάστῳ τόπῳ» (σ. 1-12). Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀναλύεται ἡ σπουδαιότης δῆλωσις περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἡ γενομένη ἀποδεκτὴ ἐν Νέῳ Δελχί (1961), διὰ νὰ καταδειχθῆ εἰς τὰ ἀκολουθοῦντα ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἐξέλιξις εἰς τὴν Κίνησιν ΠΤ. «Ἡ δῆλωσις τοῦ Νέου Δελχί εἶναι ἡ πλέον ἐξελιγμένη καὶ εἰδικὴ ἐκθεσις ὑπὸ τῆς Πίστεως καὶ Τάξεως, διὰ νὰ βοηθήσῃ τὰς ἐκκλησίας νὰ ἴδωσι τὴν φύσιν τῆς ἐνότητος, τὴν ὁποίαν θέλει ὁ Θεὸς» (σ. 11). Βασικὸς ρόλος τῆς Κινήσεως ΠΤ θεωρεῖται ὁ ρόλος τοῦ ἀναζητητοῦ, τοῦ ἀνιχνευτοῦ (σ. 1).

Κεφ. 2. «Μία Ἐκκλησις πρὸς ἅπαντας τοὺς Χριστιανοὺς» (σ. 13-31). Ἐξετάζονται αἱ ἀρχαὶ τῆς Κινήσεως ΠΤ μέχρι τοῦ Α' Προκαταρκτικοῦ Συνεδρίου ΠΤ τῆς Γενεύης (1920) συμπεριλαμβανομένου, καὶ καταδεικνύεται ὁ σπουδαῖος ρόλος, ὃν διεδραμάτισαν ὁ Ἐπισκοπελιανὸς ἐπίσκοπος Κάρλος Μπρέντ, «ὁ πατὴρ τῆς Κινήσεως Πίστεως καὶ Τάξεως» ἀποκαλούμενος (σ. 14) καὶ ὁ Γκάρδινερ, γραμματεὺς τῆς ΠΤ, «ἡ εὐγενεστάτη φυσιογνωμία, τὴν ὁποίαν ἐγέννησεν ὁ Ἀμερικανικὸς Χριστιανισμὸς» (σ. 30). Λέγεται ὅτι ἡ ἐν τῇ πράξει μέθοδος ἐρεῦνης μέχρι τοῦ Λούνδ (1952) ἦτο τῆς περιγραφικῆς ἐκκλη-

σιολογίας (σ. 15). Γίνεται εὐφημος μνεία τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὴν Κίνησιν ταύτην ἀπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς καὶ τοῦ διαγγέλματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τοῦ 1929 (σ. 16, 28-9). Ἐκ τῶν μειζόνων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης παρέμεινεν ἐκτὸς τῆς Κινήσεως ΠΤ. Παρὰ ταῦτα αἱ καθολικαὶ παραδόσεις ἀντιπροσωπεύονται διὰ τῆς παρουσίας τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ (σ. 16, 29). Εἰς τὴν σ. 17 λέγεται ὅτι ἐπίσημοι ΡΚαθολικοὶ παρατηρητὰι παρίστανται ἀπὸ τοῦ συνεδρίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ Ἑξῆς (1960). Ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἰδιότητος παρήσαν ὅμως καὶ ἐν Λουὸνδ (Ὁλιβερ Τόμκινς, ἐκδ., Πρακτικὰ τοῦ Λουὸνδ, 1952, σ. 106, ἀγγλιστί).

Κεφ. 3. «Ἐν βῆμα εἰς ἓν μακρὸν ταξίδιον: Λωζάννη, 1927» (σ. 32-44). Ἀξιόλογα εἶναι ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Συνεδρίου τούτου κατεύθυνσις καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ (σ. 32-3, 43-4). Κατεύθυνσις: 1) Ἡ Λωζάννη κατέδειξεν ὅτι αἱ ἐκκλησίαι δύνανται νὰ συνδιαλέγωνται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ καὶ τῆς ἀλληλοκατανοήσεως αὐτῶν. 2) Ἡ Λωζάννη ἦτο πράγματι ἓν Συνέδριον τῶν Ἐκκλησιῶν. 3) Ἡ Λωζάννη ἦτο πράγματι ἓν Συνέδριον διὰ τὴν ἑναρξιν τῆς συζητήσεως. 4) Οὐδεμία γνώμη θὰ ἐγένετο ἀποδεικτὴ εἴτε καὶ δι' ἐξαναρκασμοῦ ἐπὶ οἰουδήτινος. 5) Ὁ σκοπὸς τῆς ΠΤ ἦτο ἡ συμπερίληψις ὅσον τὸ δυνατόν πλείονων ἐκκλησιῶν εἰς τὸ πρόγραμμά αὐτῆς μελέτης καὶ συνεδρίου (σ. 32-3). Ἀποτελέσματα: 1) Ἐν σπουδαιότατον ἀποτέλεσμα ἦτο τὸ ὅτι συνῆλθε τὸ Συνέδριον τοῦτο. 2) Τὸ Συνέδριον κατάρθρωσε νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ κόσμου μίαν πειστικὴν κλήσιν πρὸς Χριστιανικὴν ἐνότητα. 3) Ἡ Λωζάννη προσέφερεν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἓν βῆμα διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὰς διδασκαλίας καὶ τὰς συνθηκὰς αὐτῶν, ἡ μία πρὸς τὴν ἄλλην. 4) Ἡ ἐν Λωζάννη καταδειχθεῖσα σημασία διὰ τὸ Ἐθαγγέλιον, ἔδωκεν εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν μίαν σαφῆ καὶ σταθερὰν βάσιν διὰ μίαν κοινὴν ἐνέργειαν καὶ μελέτην ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1920) λέγεται ὅτι ἀπέτελεσε τὴν βάσιν συζητήσεως ἐν Λωζάννῃ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἰδέας τῆς ἰδρύσεως μιᾶς κοινῆς τῶν Ἐκκλησιῶν (σ. 36). Γίνεται μνεία τῶν Ὁρθοδόξων Δηλώσεων εἰς τὰ συνέδρια ΠΤ καὶ τοῦ ΠΣΕ μέχρι τοῦ Νέου Δελχί (σ. 38-9).

Κεφ. 4. «Ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (σ. 45-67). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου Μπρέντ (1929), πρόεδρος τῆς Συνεχιστικῆς Ἐπιτροπῆς ΠΤ ἐξελέγη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ὑόρκης Γουίλλιαμ Τέμπελ «τὸ δεύτερον μέγα ὄνομα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πίστεως καὶ Τάξεως» (σ. 47). Τὸ θέμα τῆς ἱερωσύνης ἢ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὑποουργήματος θεωρεῖται ἐν ἓκ τῶν σπουδαιότερων, ὅπερ θὰ πρέπη νὰ μελετηθῇ ἰδιαίτερος (σ. 58, 85). Οἱ κυριώτεροι καρποὶ τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου (1937), τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τοῦ δ' κεφαλαίου, ἦσαν οἱ ἑξῆς: 1) Τὸ Συνέδριον τοῦ Ἐδιμβούργου ὑπῆρξεν ἓν Συνέδριον ἐν τῇ πληρῇ ἐνοσίᾳ τοῦ ὅρου τούτου. 2) Τὸ Συνέδριον συνησθάνθη τὴν ἀμαρτίαν τοῦ χωρισμοῦ. 3) Ἐν Ἐδιμβούργῳ κινήθη μεγαλύτερος βαθμὸς συμφωνίας μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν ἀπ' ὅ,τι ἐνομίζετο. 4) Ἐγένετο μία πραγματικὴ ἀνακάλυψις τῶν ἐκκλησιῶν, τῆς μιᾶς ὑπὸ τῆς ἄλλης. 5) Τὸ Ἐδιμβούργον παρουσίασεν εἰς τοὺς κύκλους του ἓν κράμα ἀπὸ ἐπιστήμονας, ἐκκλησιαστικοὺς ἡγέτας καὶ κληρικούς. 6) Ἐν Ἐδιμβούργῳ κατεφάνη ὁ ῥόλος τῶν μὴ θεολογικῶν παραγόντων. 7) Ἡ ἀπάντησις τῆς ΠΤ ἐν Ἐδιμβούργῳ πρὸς ἐνωσάτωσιν ἐπὸς τοῦ ΠΣΕ εἶχε μίαν οὐσιώδη σημασίαν διὰ τὴν ἐν γένει Οἰκουμενικὴν Κίνησιν (62-7).

Κεφ. 5. «Ἐν ἔλος καὶ μίᾳ ἀρχῇ» (σ. 68-96). Τὸ Γ' Παγκόσμιον Συνέδριον ἐν Λουὸνδ (1952) ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν κίνησιν ΠΤ. Μέχρι τούτου, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἐρησιμοποιεῖτο ἡ μέθοδος τῆς περιγραφικῆς ἐκκλησιολογίας. Τουντεῦθεν ἀρχεται ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς νέας μεθόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν μελετᾶται ἀπὸ κοινῆς ἢ ἐν Χριστῷ Θεῷ Ἀποκάλυψις, αἱ δὲ προσπάθειαι ἀρχίζουσιν ἀπὸ τὴν Χριστολογικὴν βάσιν, ἐφ' ἧς ἅπασαι αἱ Ἐκκλησίαι στηρίζονται.

Κεφ. 6. «Ἡ αἰσθησις τοῦ κατεπείγοντος» (σ. 97-110). Ἀπὸ τοῦ Λουὺνδ καὶ ἐξῆς ἡ Ἐπιτροπὴ ΠΤ κατῳρῶσε πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐπετελέσθησαν κατὰ τὴν πρώτην τριακονταετίαν, λόγῳ τῆς ἐντάξεως τῆς ΠΤ ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ (1948 καὶ ἐξῆς), Αἱ προσπάθειαι τῆς Ἐπιτροπῆς ΠΤ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον ἀπέβλεπον καὶ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς θέσεως τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ, εἰς ἀπόκτησιν τῆς θέσεως ἑνὸς τῶν Τμημάτων τοῦ ΠΣΕ, ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε μορφῆς μιᾶς Ἐπιτροπῆς ὑπαγομένης εἰς τὸ Τμήμα Σπουδῶν τοῦ Συμβουλίου.

Ταῦτα ἐν συνόψει τὰ κύρια σημεῖα τῆς μετὰ χεῖρας μελέτης «Πεντήκοντα Ἔτη τῆς ΠΤ, Μία Ἐρμηνεία τῆς Κινήσεως ΠΤ».

Βασίλειος Θ. Σταυρίδης.

Lukas Vischer, ed., A Documentary History of the Faith & Order Movement, 1927-1963, St. Louis, Missouri: The Bethany Press, 1963, pp. 246.

Ἡ δευτέρα αὕτη μελέτη συμπληροῖ τὴν πρώτην, διότι περιέχει κατὰ ἓνα μεθοδικὸν τρόπον διάφορα κείμενα καὶ ἔγγραφα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν Κίνησιν ΠΤ καὶ τὴν Ἐπιτροπὴν ΠΤ ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ (ἀπὸ τοῦ 1948 καὶ ἐξῆς, σ. 27-220).

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν (σ. 7-23) ὁ ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐκδόσεως ταύτης Δρ. Λουκάς Φίσερ, γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς ΠΤ, ἀναλύει τὴν φύσιν καὶ τὴν σημασίαν τῶν Ἐκθέσεων ΠΤ, θίγων πᾶν τὸ σχετιζόμενον πρὸς ταύτας. Συναντᾷ τις, π.χ., σκέψεις περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῆς μεθόδου ἐργασίας τῆς Κινήσεως (κατόπιν Ἐπιτροπῆς), περὶ τοῦ τρόπου ἐργασίας καὶ τῆς αὐθεντίας τῶν συνεδρίων, περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐγγράφων τῶν σχετιζομένων πρὸς αὐτὰ (πρὸ, κατὰ καὶ μετὰ τὰ συνέδρια ἐκδιδόμενων), περὶ τοῦ κύρους τῶν δηλώσεων τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ ΠΣΕ. Ἐφ' ὧν αὐτῶν τῶν σημείων τίθενται καὶ οὐσιώδη τινὰ ἐρωτήματα.

Εἰς τὸ τέλος παρατίθεται βιβλιογραφία (σ. 223-237): 1. ἐπὶ τῶν μεγάλων Συνεδρίων (σ. 223-6) καὶ 2. ἐπίσημοι ἠριθμημένοι ἐκδόσεις τῆς ΠΤ (σ. 227-237), πρώτη σειρά, 1-103 τίτλοι, 1910-1948, δευτέρα σειρά, 1-35 τίτλοι, 1948-1962.

Βασίλειος Θ. Σταυρίδης.

Ἰωάννου Χ. Ἀγαπίδη, Ἡ νομικὴ θέσις τῶν ἀλλοδαπῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐβραϊκῇ πολιτείᾳ. Θεσσαλονίκη, 1964, Σελ. 72.

Ὁ ἐλλόγιμος κ. Ἰωάννης Χ. Ἀγαπίδης, ἐρευνῶν ὡς νομικὸς τὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης του, παρουσιάζει ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ νομικὰ ζητήματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Οὕτω πρὸ τριετίας ἐξέδωκε μακρὴν μελέτην περὶ τοῦ δικαίου τῆς Πεντατεύχου¹, προσφάτως δὲ ἕτερον ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ἔργον, τὸ ὁποῖον μετὰ χαρᾶς παρουσιάζομεν ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς «Θεολογίας». Περὶ τὸ θέμα τοῦτο δὲν ἔχουν ἴδει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος σχετικαὶ ἐργασίαι παρ' ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο δικαίως ὁ σ. σεμνύεται ἐν τῷ προλόγῳ του, ὅτι πρῶτος αὐτός, παρὰ τινος διαταγμῶς, ἀνέλαβε τὴν ὄντως δυσχερῆ ἐν πολλοῖς διαπραγματεύσειν του. Μετὰ τὴν λίαν καταπονητικὴν εἰσαγωγὴν (σελ. 9-16) ἐξετάζεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο θέμα εἰς τρία τμήματα. Εἰς τὸ πρῶτον (σελ. 17-33) ὁμιλεῖ ὁ σ. περὶ δικαιωμάτων καὶ προνομίων, τὰ ὁποῖα ἀνεγνωρίζοντο ὑπὸ τοῦ νόμου εἰς τοὺς ξένους, ἐν ἰσοτιμίᾳ πρὸς τοὺς Ἑβραίους. Οὕτως ἐκθέτει τὰ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης (σελ. 17-22), τὰ τῆς προστασίας τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας (σελ. 22-23) καὶ δὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προστασίαν ἐναντίον τῆς καταπίεσεως (σελ. 23-27), τὰ τῆς προστασίας τῶν μισθωτῶν (σελ. 27-29), τὰ τῆς κτήσεως περιουσίας (σελ. 29-30), τέλος δὲ καὶ τὰ τῶν λοιπῶν διατάξεων, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον εἰς τὴν οἰκονομικὴν τῶν ξένων ἀνακούφισιν (σελ. 31-33). Τὰς πρὸς αὐτοὺς γενναίωφρονας ταύτας παραχωρήσεις τοῦ νομοθέτου ἀποδίδει ὁ σ.

1. Τὸ ἀρχαῖον Ἐβραϊκὸν δίκαιον ἢ τὸ δίκαιον τῆς Πεντατεύχου, Θεσσαλονίκη, 1960,

οὐχί εἰς οἰανδήποτε πολιτικὴν σκοπιμότητα, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ νομοθέτου βαθεῖαν ἐπίδρασιν τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας (σελ. 17). ὀρθῶς δέ, διότι παρόμοια εὐεργετικά ὑπὲρ τῶν ξένων μέτρα δὲν ἀπαντοῦν παρ' ἄλλοις λαοῖς τοῖς ἀρχαῖς Ἀνατολῆς. Εἰς τὸ δεύτερον τμήμα τῆς ἐργασίας τοῦ (σελ. 34-57) παρουσιάζει ὁ σ. τὰς περικτῶσις ἀνισότητος ἐναντι τοῦ νόμου εἰς βάρος τῶν ξένων. Αὐταὶ δ' ἀφοροῦν εἰς τὰς διατάξεις περὶ ἀφέσεως τῶν χρεῶν (σελ. 34-35), περὶ τόκου (σελ. 36-40), περὶ δουλείας (σελ. 40-43), περὶ γάμου (σελ. 44-52), περὶ κληρονομικοῦ δικαιώματος (σελ. 52-54), περὶ συμμετοχῆς τῶν ξένων εἰς τὰ δημόσια λειτουργήματα (σελ. 54-55), ἔτι δὲ καὶ περὶ τηρήσεως τῶν τελετουργικῶν διατάξεων (σελ. 55-57). Ἐπι τῶν δυσμενῶν τούτων διὰ τοὺς ξένους διατάξεων ὁ σ. παρατηρεῖ γενικῶς, ὅτι αὐταὶ δέον νὰ ἐξηγηθοῦν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ σχετικὴ νομοθεσία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ καὶ συγχρόνως εἰς τὴν κατοχύρωσιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς του ὑποστάσεως (σελ. 34). "Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὰς περὶ ἀφέσεως τῶν χρεῶν καὶ περὶ τόκου διατάξεις, ὁ σ. υποστηρίζει περὶ ὁ ἀποκλεισμός τῶν προνομίων τούτων δέον νὰ ἐξηγηθῆ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ νομοθέτης τὴν παραχώρησιν τούτων καὶ εἰς τοὺς ἄλλοδαποὺς θὰ ἔβλεπε, προφανῶς, ὡς ὑπέρμετρον θυσίαν τῶν Ἑβραίων ἐναντι τῶν ξένων, καὶ πιθανώτατα ἡ θυσία αὕτη θὰ προεκάλει τὴν δυσφορίαν τῶν πρώτων (σελ. 35. Βλ. καὶ σελ. 38). Τοῦτο βεβαίως εἶναι βάσιμον, ἀλλὰ θὰ ἠδυνάτο τις νὰ προσθέσῃ ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὑπὸ πολλῶν ὑποστηριζόμενον, ὅτι οἱ ξένοι ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ἑβραίων οἰοῦναι δευτέρας τάξεως ἄνθρωποι, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἦτο ἀνεκτὸν νὰ τυγχάνουν τῆς ἰδίας πρὸς τοὺς Ἑβραίους μεταχειρίσεως ἐκ μέρους τοῦ νομοθέτου. Εἰς τὸ τρίτον τμήμα ἐκτίθενται τὰ τῶν θρησκευτικῶν διατάξεων, τὰς ὁποίας ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τηροῦν πληρῶς τῶν Ἑβραίων καὶ οἱ ξένοι (σελ. 58-71). Ὡς τοιαῦτα ἀναφέρονται αἱ περὶ εἰδωλολατρίας (σελ. 58-65), περὶ μαγείας (σελ. 66-67), περὶ βλασφημίας κατὰ τοῦ Θεοῦ (σελ. 68-70) καὶ περὶ τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου (σελ. 70-71). Ὄρθως ὁ σ. φρονεῖ ἐν προκειμένῳ, ὅτι ἡ ἐπιβολὴ καὶ εἰς τοὺς ξένους τῶν διατάξεων τούτων τοῦ νόμου ἐγένετο πρὸς κατοχύρωσιν τῆς θρησκευτικῆς τοῦ λαοῦ ἐνότητος, ἡ ὁποία ἀπετέλει κοινὴν παράγοντα διατηρήσεως ἀναλλοιώτου καὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος του (σελ. 58).

Πρὸς διαπραγματεύσιν τοῦ θέματός του ὁ σ. βασιζέται κυρίως ἐπὶ τῶν παλαιοδιαθηκικῶν καὶ δὴ τῶν πεντατευχίων νομικῶν διατάξεων. Ὅπως δὴποτε ἔχει συμβουλευθῆ καὶ δευτερευούσως πηγὰς καὶ δὴ ξένην βιβλιογραφίαν. Εἶναι ἐν τούτοις ἄξιον προσοχῆς, ὅτι σποραδικῶς μόνον παραπέμπει εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθείσας ξέναις ταῦτας πηγὰς, τὰς ὁποίας ἀρκεῖται νὰ παραθέσῃ ἀπλῶς εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας (σελ. 71). Ὡς κείμενα ἐχρησιμοποίησεν α') τὸ ἐπίσημον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἦτοι τὸ τῶν Ο' καὶ β') νεοελληνικὴν μετάφρασιν ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ. Εἶναι δ' εὐχάριστον, ὅτι ὁ σ., καίτοι νομικός, παρουσιάζεται οικεῖος καὶ πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν θεολόγων ἐρμηνευτῶν χρησιμοποιουμένην ἐπιστημονικὴν θεολογικὴν ὀρολογίαν. Ἐξ ἄλλου φαίνεται γνώστης καὶ τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποία προβάλλονται ὑπὸ τῶν βιβλίων τῆς Ρούθ καὶ τοῦ Ἰωνᾶ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ διαπραγματευόμενον θέμα. Εἴμεθα βέβαιοι πάντως, ὅτι θὰ ἀπέβαινε χρησιμωτάτη διὰ τὸν σ. ἡ στενῶς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο σχετιζομένη, ἐμπεριστατωμένη δὲ καὶ πολλαχόθεν ἐπιανεθεῖσα μελέτη τοῦ Α. Bertholet, «Die Stellung der Israeliten und der Juden zu den Fremden». Θὰ ἦτο δὲ καλὸν ἡ λέξις «Ταλμούδ» νὰ μὴ ἐγράφετο «Ταλμούθ». Ἐν γενικαῖς γραμματικαῖς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀγαπίου ἀποτελεῖ οἶοντι ἀνάδειξιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν στοιχείων τῆς Ἑβραϊκῆς νομοθεσίας καὶ δύναται ἐκ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς νὰ θεωρηθῆ ὡς συμβολὴ εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Ἑβραϊκῆς Ἀρχαιολογίας, ταύτης ὑπὸ τὴν ἐδρυτέραν τῆς ἔννοιαν λαμβανομένης. Ὅθεν εἶναι χρησιμώτατον οὐ μόνον διὰ τοὺς θεολόγους καὶ τοὺς νομικούς ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὸν βίον καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ν. ΣΙΜΩΤΑΣ

Ἐφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Φαίδωνος Κ. Μπουμπουλίδου, Παλαιογραφικαὶ ἔρευναι ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀθῆναι 1964, σ. 48.

Ἡ παραῦσα ἐργασία εἶναι καρπὸς τῆς φιλοπόνου, θερινῆς, ἐν Κων/πόλει, ἐρεύνης τοῦ Ὑψηγητοῦ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου.

Οἱ περιγραφόμενοι κώδικες καὶ χειρόγραφα (Α' Κώδικες Ζωγραφίου. Β' Ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κων/λεως. Γ' Ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Κων)λεως. Δ' Χειρόγραφα ἰδιωτικῆς συλλογῆς ἐν Κων/λει. Ε' Κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, μετοχίου τοῦ Σινᾶ ἐν Κων/λει) ἀνήκουν εἰς τοὺς ΙΣΤ', ΙΖ', ΙΗ', καὶ ΙΘ' αἰῶνας, ἐξαιρέσει δὲ τινων, περιγράφονται διὰ πρώτην φοράν.

Ἡ ἐργασία αὕτη, συντελοῦσα εἰς τὴν γνωστοποίησιν καὶ διασφάλισιν ἔργων εὐρισκομένων εἰς δυσπροσίτους Βιβλιοθήκας καὶ ἐμπλουτίζουσα τὴν φιλολογικὴν καὶ θεολογικὴν μας Βιβλιογραφίαν πληροῦ ἐν κενόν.

Ἡλίας Β. Οἰκονόμος.

Rudolf Schnackenburg, Neutestamentliche Theologie. Der Stand der Forschung. (Biblische Handbibliothek, Bd I). München (Kösel-Verlag) 1963 σελ. 147 (μετὰ πίνακος ὀνομάτων σελ. 159).

Ὁ ἐκ τοῦ συνέγγυς παρακολουθῶν τὰς καινοδιαθηκίκας ἐρεύνας τῆς διαμαρτυρομένης θεολογίας ρωμαιοκαθολικὸς καθηγητῆς τῆς Κ.Δ. ἐν Würzburg R. Schnackenburg, ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ Neutestamentliche Zeitschrift, προσφέρει ἤδη εἰς γερμανικὴν βελτιωμένην ἔκδοσιν τὸν ἀρχικῶς γαλλιστὶ δημοσιευθέντα μικρὸν τόμον αὐτοῦ La théologie du Nouveau Testament. Bruges (Desclée de Brouwer) 1961. Παρὰ τὴν σύντομον ἔκθεσιν τὸ ἔργον εἶναι ἄξιον ἐπαίνου διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῷ θιγομένων θεμάτων. Ὁ σ. ἀπευθυνόμενος εἰς εὐρύτερον κύκλον ἀναγνωστῶν προσφέρει δι' ἄδρων γραμμῶν τὸ περιεχόμενον μιᾶς θεολογίας τῆς Κ.Δ., ἡ ὅποια χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἀρχῶν πίστεως οὐδόλως παραβλέπει τὰ πορίσματα τῆς συγχρόνου ἐρεύνης. Ὡς καὶ δι' ἄλλων δημοσιευμάτων αὐτοῦ ὁ σ. πειρᾶται ἐνταῦθα κριτικῶς καὶ ἐκλεκτικῶς νὰ καταστήσῃ εἰς τοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς ἀναγνώστας του προσιτὸν τὸ περιεχόμενον καὶ τῆς διαμαρτυρομένης καινοδιαθηκικῆς ἐρεύνης. Τὸ ἔργον τοῦ σ. ἐμπνεόμενον ἀπὸ τὴν σχετικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὅποیان παρέχει ἡ παπικὴ ἐκκλησία εἰς τὰς βιβλικὰς σπουδὰς, ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν σχεδίαν, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος ἀγωνίζεται νὰ ἀποφύγῃ τόσον τὴν Σικύλλαν μιᾶς ἀγαλινώτου κριτικῆς ἐρεύνης ὅσον καὶ τὴν Χάρυβδιν μιᾶς ἀγόνου καὶ ἀντιεπιστημονικῆς στάσεως ἐναντι τῆς Κ.Δ. λόγῳ δογματικῶν προκαταλήψεων. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐποψὴν τὸ πεδίον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐρευνᾷ ὁ σ. εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων ἐξηγητῶν τόσον καταπολεμουμένην ἐνότητα τῆς διδασκαλίας τῆς Κ.Δ. ἡ θέσις τοῦ σ. εἶναι, ὅτι «ἡ εἰδολογικὴ ἀρχὴ τῆς ἐνότητας («f o r m a l e Einheitsprinzip») τῆς καινοδιαθηκικῆς θεολογίας εἶναι ἡ κοινὴ πρωτοχριστιανικὴ πίστις, ἐνῶ τὸ «καθ' ὕλην» ἐνιαῖον («m a t e r i a l e Einheitlichkeit») εἶναι δύσκολον νὰ γνωθῆ» (σελ. 18). Ἡ χρησιμότης τοῦ παρόντος ἔργου δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον ὕλικόν ἢ εἰς τὴν παρατιθεμένην σχετικῶς πλουσίαν βιβλιογραφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν καθόλου ὑπὸ τοῦ σ. ἀκολουθουμένην γραμμὴν, ἐκ τῆς ὁποίας οὐχὶ ὀλίγα δύναται νὰ ἐντλήσῃ καὶ μία σύγχρονος ὀρθόδοξος καθολικὴ βιβλικὴ θεολογία, ἐννοεῖται per analogiam καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει κριτικῶς.

Κωνσταντῖνος Ε. Παπαπέτρου.

Paul Feine-Johannes Behm, *Einleitung in das Neue Testament*, 12., völlig neu bearb. Aufl. von Werner Georg Kümmel. Heidelberg (Quelle Meyer) 1963, σ. 458.

Ὁ διαμαρτυρούμενος καθηγητὴς τῆς Κ.Δ. εἰς τὸ παν/μιον τοῦ Marburg, συγγραφεὺς μεταξύ ἄλλων καὶ τοῦ ἔργου *Das Neue Testament, Geschichte der Erforschung seiner Probleme* 1958, σ. VIII+597, προέβη μετὰ ριζικὴν ἀναθεώρησιν καὶ συμπλήρωσιν, εἰς τὴν 12ην ἔκδοσιν τῆς γνωστῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κ.Δ. τῶν P. Feine—J. Behm. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ μίαν περιεκτικωτάτην συστηματικὴν καὶ κριτικὴν ἔκθεσιν τῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται σήμερον ἡ ἔρευνα τῆς Κ.Δ. ὅσοι ἀφορᾷ εἰς τὰ θέματα τὰ περιλαμβανόμενα συνήθως εἰς μίαν «Εἰσαγωγήν». Ἡ εἰς ὑλικὸν περιεκτικότητος τοῦ παρόντος ἐγχειριδίου ὀφείλεται πολὺ περισσότερον εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον πυκνότητα τῆς προσφορᾶς παρά εἰς τὰς 458 σελίδας του (τῶν βοηθητικῶν πινάκων σ. 413 κ. ἔξ. περιλαμβανομένων). Ὁ ἀναγνώστης λαμβάνει μίαν ἄρτιαν — ὅσον ἐπιτρέπουν τὰ περιορισμένα ὄρια μίας εἰσαγωγῆς — εἰκόνα τῆς καινοδιαθηκικῆς προβληματικῆς καὶ τῶν προτεινομένων λύσεων, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν δύναται πάντοτε νὰ εἶναι σύμφωνος μετὰ τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ σ. ἐν τῇ ἐκτιμῇ τῆς ἐκάστοτε προσαγομένης ἐπιχειρηματολογίας. Ἡ κριτικὴ ἔκθεσις τοῦ διακεκριμένου σ. ἀπέχουσα τῆς προσφορᾶς «ἐτοιμῶν λύσεων» ἀποδίδει ζωηρῶς τὴν ρευστότητα τῆς ἐρεύνης. Ἡ δαψιλὴς ἂν καὶ ἐκλεκτικὴ βιβλιογραφία ἐξικνουμένη κυρίως μέχρι τέλους τοῦ 1962 παρέχει ἀξιόλογον βοήθειαν διὰ μίαν περαιτέρω ἐνημέρωσιν ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων.

Εἰς τὸ Α' Μέρος (σ. 11-348) ὁ σ. ἐξετάζει διεξοδικῶς τὴν γένεσιν τῶν καθ' ἕκαστον βιβλίων τῆς Κ.Δ. (κατὰ τὴν σειρὰν: Ἱστορικά: συνοπτικὰ εὐαγγέλια καὶ πράξεις ἀφ' ἑνός, εὐαγγέλιον Ἰωάννου ἀφ' ἑτέρου. Ἐπιστολαί: Παύλου, ἐν παραρτήματι Ἐβρ., Καθολικαί, Ἀποκάλυψις). Εἰς τὸ Β' Μέρος (σ. 349-375) διαπραγματεύεται τὴν γένεσιν τοῦ κανόνος τῆς Κ.Δ. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ φλέγον διὰ τὴν προτεσταντικὴν θεολογίαν πρόβλημα, κατὰ πόσον ὁ καθορισμὸς τοῦ κανόνος ὑπὸ τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἶναι ὀρθιστικὸς καὶ ἀπολύτως ὑποχρεωτικὸς, ὁ διαμαρτυρούμενος καινοδιαθηκολόγος συμφωνῶν μετὰ τοῦ O. Weber («ἡ ἀπολυτοποίησις τῶν ὁρίων τοῦ κανόνος θὰ ἀπετέλει ἀπολυτοποίησιν ἐνὸς στοιχείου τῆς παραδόσεως») παρατηρεῖ μὲν, ὅτι ὁ καθορισμὸς οὗτος ὡς ἱστορικὸν γεγονός περιωρισμένης σημασίας («geschichtlichen Zufälligkeit») δὲν δύναται νὰ κέκτηται ἀπόλυτον κύρος, ἀλλὰ τονίζει ἐξ ἄλλου, ὅτι δὲν βλέπει οὐδεμίαν σοβαρὰν δυνατότητα ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος τῆς Κ.Δ. διὰ τῆς ἀποβολῆς ὠρισμένων βιβλίων ἐξ αὐτῆς (1). Κατὰ τὸν σ. μόνον ἡ διατήρησις τοῦ συνόλου τῶν παραδεδομένων βιβλίων ἄγει εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ «Κανόνος ἐν τῷ Κανόνι» (σ. 374/5). Τὸ Γ' Μέρος (σ. 376-406) εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ καινοδιαθηκικοῦ κειμένου. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ χρησιμώτατον βοήθημα διὰ πάντα ἀσχολούμενον φιλολογικῶς καὶ θεολογικῶς μετὰ τῆς Κ.Δ.

Κωνσταντῖνος Β. Παπαπέτρου.